

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Moldova și Convenția Europeană a Drepturilor Omului:
Viziunea de la Strasbourg cu privire la aniversarea a 20-a de la ratificare
Discursul dlui **Guido Raimondi**
Președinte al Curții Europene a Drepturilor Omului
Chișinău, 6 octombrie 2017

Traducere de curtoazie de către Curtea Constituțională

*Stimate dle Președinte al Curții Constituționale,
Stimate dle Președinte al Parlamentului,
Dle Ministru,
Doamnelor și domnilor,*

Este o plăcere să fiu alături de domniile voastre în această dimineață. Sunt recunoscător gazdelor pentru organizarea acestei conferințe, cu prilejul marcării unei aniversări semnificative – 20 de ani – de la un eveniment istoric pentru Republica Moldova: ratificarea Convenției Europene a Drepturilor Omului.

Acest stat a fost parte a unei extinderi impunătoare a domeniului de aplicare al Convenției, care a avut loc în ultimul deceniu al secolului trecut. Primul judecător din partea Republicii Moldova ales la Curte și care, bineînțeles, prezidează evenimentul de astăzi, a sosit la Strasbourg în vremurile în care funcționa încă "vechea" Curte. Dle președinte Panțiru, ați fost pe acele timpuri coleg cu mari personalități de la Strasbourg și când spun aceasta, mă gândesc la fostul președinte Bernhardt, judecătorul Pettite, judecătorul Valticos, judecătorul Russo și alții.

Dumneavoastră ați fost personal și direct implicat în tranziția sistemului Convenției din noiembrie 1998 – o transformare a ceea ce a fost arhitectura instituțională în Curtea Europeană pe care o știm astăzi. În pofida provocărilor multiple cu care s-a confruntat sistemul european al drepturilor omului de atunci, aș vrea să reamintesc acel moment remarcabil în istoria europeană.

Deseori se spune că Convenția Europeană a Drepturilor Omului face parte din cadrul de reglementare apărut după războiul din Europa. Aș adăuga că sistemul Convenției – în versiunea reformată și consolidată prin Protocolul nr. 11, care a fost negociat exact atunci când noile democrații aveau să aderă la sistemul Convenției și adoptau un sistem de guvernare constituțional – reflectă aranjamentul de după Războiul Rece în Europa. Acest aranjament s-a centrat pe elementele fundamentale ale Convenției, așa cum au fost proclamate în Preambul: protecția drepturilor omului, angajamentul pentru principiul guvernării democratice și respectarea preeminenței dreptului.

Ca juriști, cunoaștem cu toții că acestea nu sunt doar cuvinte decorative ori sentimente de aspirație. În schimb, acestea formează esența interioară a drepturilor și garanțiilor protejate de Convenție. Astfel, ele reprezintă linia directorii pentru judecători, fie că sunt judecători europeni sau naționali, atunci când aceștia îndeplinesc sarcina de interpretare și aplicare a drepturilor omului. Mai exact, aceste valori au fost testate, supuse provocărilor și apărate în diferite părți ale Europei, pe parcursul celor două decenii la care ne referim în cadrul acestei Conferințe. Iar provocările curente sunt multe și de amploare. Am folosit de două ori sintagma "aranjament" cu referire la Convenție, deși trebuie să recunosc că stabilirea eficienței și autorității sistemului european încă nu este definitivată. Aceasta solicită de la noi – atât autorități naționale cât și europene – o vigilență constantă și o determinare enormă pentru ocrotirea drepturilor fundamentale ale tuturor celor aflați sub protecția Convenției.

Așa cum este reflectat în titlul discursului meu de astăzi, remarcile pe care aș vrea să le împărtășesc cu dvs. își au sorginea din perspectiva Curții de la Strasbourg. Voi vorbi despre poziția particulară a Republicii Moldova ca Stat parte la Convenție. Ulterior, voi purcede la prezentarea unor remarci generale despre Curtea Europeană.

Înainte ca să continui, permiteți-mi să vă comunic că nu voi încerca să fac un sumar ori să o cercetare a întregului corp jurisprudential al Convenției cu privire la Republica Moldova, care a debutat cu cauza *Mitropoliei Basarabiei* din 13 decembrie 2001.

În perioada la care ne referim au fost pronunțate peste 350 de hotărâri, Curtea de la Strasbourg reușind să examineze câteva mii de plângeri individuale. Având în posesie aceste date, putem afirma deja că interacțiunea cu mecanismul Convenției a fost destul intens, și așa rămâne și în prezent.

Aici, aș vrea să fac prima referință la subsidiaritate. Implementarea Convenției depinde nu doar de instituțiile internaționale și de procedurile instituite, chiar dacă acestea, bineînțeles, sunt vitale pentru protejarea în ultimă instanță a drepturilor omului. Potrivit acestui principiu al subsidiarității, cea mai mare parte a responsabilității în ceea ce privește implementarea Convenției trebuie să le revină autorităților naționale competente. Rolul autorităților judiciare – de orice nivel și în orice domeniu al dreptului – este extrem de important. Aceasta, însă, nu este de natură să reducă rolul altor ramuri ale puterii de stat care, bineînțeles, trebuie să-și onoreze obligațiile ce le revin în temeiul Convenției. Instanțele naționale însă sunt poziționate într-un mod unic ca să asigure respectarea drepturilor omului, prevenirea sau eliminarea încălcărilor și aplicarea măsurilor de remediere. Voi reveni ceva mai târziu la acest subiect important.

La această etapă aș remarca faptul că, în ceea ce privește Republica Moldova, vedem că starea lucrurilor nu a evoluat în măsura în care să observăm punerea în valoare a rolului subsidiar al Curții Europene.

Deseori se vehicula că în anii de formare a Curții, atunci când sub jurisdicția sa era adunat un grup relativ mic al democrațiilor occidentale, sarcina acesteia era deseori limitată la examinarea plângerilor care nu vizau subiecte legate de viață și moarte ori încălcări grave ale demnității umane, sau cazuri de nedreptate flagrantă. Starea lucrurilor însă a devenit alta începând cu anii 1990. Schimbarea a intervenit în momentul în care întregul spectru al încălcărilor drepturilor omului a apărut pe radarul Curții de la Strasbourg. Cele mai grave și dureroase cauze parvenite la Curte, cum ar fi:

- pierderea de vieți în diverse circumstanțe și dispariții ale oamenilor (articolul 2);
- tortura și tratamentele inumane (articolul 3);
- încălcările sistematice ale libertății individuale (articolul 5).

În categoriile enumerate de cauze putem găsi multe hotărâri privind Republica Moldova.

Articolele pe care le-am menționat sunt de "prim-rang" în lista drepturilor fundamentale. Ele protejează viața, integritatea și securitatea fizică a persoanei. Având în vedere importanța evidentă și intrinsecă a lor, cauzele care vizează aceste încălcări constituie o prioritate de maximă urgență pentru Curte. Astfel de cauze reprezintă o mare îngrijorare pentru întreaga Europa. Un exemplu des întâlnit al unor astfel de cauze este încălcarea articolului 3, datorată condițiilor precare din locurile de detenție, atât de rele încât sunt de natură să submineze însăși demnitatea ființei umane.

În viziunea mea, aceasta reprezintă o încălcare deosebit de gravă a drepturilor omului în Europa de azi. Condițiile de detenție constituie o problemă dat fiind faptul că ține de natura cronică și structurală în unele state. Ca răspuns, Curtea și-a dezvoltat practica judiciară prin utilizarea procedurii-pilot. Această abordare a problemei a fost aplicată pentru Bulgaria, Ungaria, Italia, Polonia și Rusia. A doua abordare este cunoscută sub genericul de hotărâre primară și este aplicată pentru asemenea state precum Belgia, Grecia, România, Slovenia și, precum știți – pentru Republica Moldova. Mă refer aici la hotărârea *Șișanov*, pronunțată în septembrie 2015.

O astfel de dezvoltare a practicii judiciare constituie una din cele mai semnificative evoluții în jurisprudența Convenției din ultimii 20 de ani. Deși cu aproximativ 10-12 ani în urmă reprezenta o noutate, această abordare a devenit tot mai frecventă. De menționat că ea, totuși, trebuie să rămână în limitele stabilite de Convenție însăși. În acest mod se impune o balanță între autoritatea judiciară care prin hotărâre stabilește încălcarea și discreția statului de a alege modul de executare a unei astfel de hotărâri, ce are loc sub supravegherea colectivă a Comitetului de Miniștri. Ceea la ce vreau să atrag atenția este faptul că există limite clare în ceea ce privește autoritatea Curții Europene de a soluționa astfel probleme sistemice precum condițiile deplorabile de detenție. Mă refer aici din nou la subsidiaritate, dat fiind faptul că cineva ar putea

invoca că, atunci când rolul Curții Europene ajunge la limitele stabilite, implementarea Convenției devine apanajul autorităților naționale.

În ceea ce privește problema Republicii Moldova legată de condițiile inacceptabile de detenție, hotărârea Curții a evocat măsurile ce urmează a fi întreprinse cât mai rapid pentru a aborda situația într-o manieră generală și, totodată, sistemică. Actualmente sunt așteptări mari, inclusiv din partea organelor Convenției, că autoritățile naționale vor acționa în conformitate cu indicațiile detaliate expuse în hotărâre. În această situație, conform cerințelor principiului subsidiarității, este necesară punerea în practică a remediilor de prevenire și de compensare, care trebuie aduse la înălțimea standardelor Convenției privind accesibilitatea, eficiența, echitatea procedurală și modul adecvat de implementare.

Mai mult, aș vrea să atrag atenția la un fragment din hotărârea *Șișanov*, în special referința la hotărârea explicativă a Plenului Curții Supreme de Justiție din 24 decembrie 2012. Curtea Supremă a stabilit modul de abordare de către instanțele naționale atunci când examinează plângerile privind încălcarea articolelor 3, 5 și 8 ale Convenției. Curtea Europeană a luat notă "cu satisfacție" despre hotărârea explicativă, făcând o remarcă despre faptul că au fost luate în considerare cea mai mare parte a principiilor relevante din jurisprudența Convenției. Chiar dacă Camera a corectat un anumit aspect, ceea ce aș vrea să spun este că o astfel de îndrumare adresat judecătorului național din vârful ierarhiei judiciare indică foarte clar în favoarea subsidiarității. Atunci când la nivel european și național se acționează în unison într-o astfel de manieră, protecția judiciară a drepturilor omului și a demnității umane ar trebui să fie și mai efectivă.

Aș vrea să remarc aici statutul superior în cadrul legal din Republica Moldova al tratatelor internaționale privind drepturile omului care, potrivit articolului 4 din Constituție, au prioritate față de normele naționale în cazul unor eventuale coliziuni.

Mai mult, am avut posibilitatea – datorită multitudinii materialelor traduse, disponibile pe pagina de internet a Curții pe care o conduceți, stimate Președinte Panțîru, – să mă informez despre activitatea tot mai intensă a Curții Constituționale în domeniul drepturilor omului. Ați publicat un Raport comparativ dintre jurisprudența Curții în fruntea căreia vă aflați și jurisprudența Curții Europene, care prezintă un interes deosebit pentru un cititor din exterior. Așa cum menționează autorii acestui Raport, în timp ce sistemul justiției constituționale din statul dvs. nu include un mecanism privind plângerea individuală (precum este în Germania sau în Spania), soluțiile date de Curte în proporție de 70% vizează drepturile omului. Acest fapt îi conferă Curții Constituționale a Republicii Moldova rolul de "un veritabil tribunal al drepturilor omului." Acest lucru mă determină să fac câteva remarci, dintr-o perspectivă externă și sub vizorul unor remarcabili savanți în drept constituțional prezenți aici, cu privire la versiunea tradusă în limba engleză a Hotărârii nr. 2 din 9 februarie 2016 privind excepția de neconstituționalitate.

În mod firesc, nu pot să nu menționez referința pe care a făcut-o Curtea Constituțională la principiul subsidiarității în contextul Convenției, precum și referințele ce se fac la declarațiile adoptate în cadrul conferințelor de la Interlaken, Izmir și Brighton.

În aceeași ordine de idei aș vrea să atrag atenția asupra sintagmei „primul judecător constituțional”. Este o formă rezonantă a cuvintelor care, după mine, pot fi adaptate cu exactitate contextului Convenției. Mă voi referi la acest subiect mai jos.

Nu am cum să nu întrezăresc „spiritul Strasbourg-ului” cu referire la interpretarea evolutivă de către Curtea Constituțională a dispozițiilor ce reglementează competențele sale legale, aceasta fiind în concordanță cu scopul de a contribui la perfecționarea democrației constituționale în acest Stat.

O altă trăsătură care îmi atrage atenția, și care îmi este cunoscută, ține de utilizarea unor texte internaționale selecte și a trimiterilor ce se fac la sistemele constituționale ale altor state europene. Este o metodologie care, în ceea ce privește Convenția, a fost validată pe parcursul multor ani de experiență coerentă a Curții de la Strasbourg. Mai mult, aceasta reprezintă atributul distinctiv al unei jurisprudențe dinamice.

Studiind Raportul comparativ, care prezintă o analiză a acestei hotărâri dintr-o perspectivă foarte pozitivă, aş vrea să evidenţiez numărul semnificativ de cazuri în care această procedură a fost utilizată în primul an după adoptare, ridicându-se la cifra de 150. De asemenea, voi menţiona şi viteza cu care Curtea Constituţională s-a expus asupra excepţiilor de neconstituţionalitate, acestea fiind examinate în mediu timp de 2-3 luni.

Din perspectiva mea ca judecător european, această evoluţie juridică se bucură de un interes deosebit. Sper că potenţialul său de prevenire se va realiza pe deplin, şi aici am în vedere prevenirea încălcării drepturilor constituţionale şi a drepturilor similare în temeiul Convenţiei, în limitele articolului 135 din Constituţia Republicii Moldova.

Permiteţi-mi să fac referire la o a doua hotărâre a Curţii Constituţionale (Hotărârea nr. 3 din 23 februarie 2016), inclusă şi ea în Raportul comparativ, pe care autorii o compară cu o hotărâre a Curţii Europene (*Savca c. Republicii Moldova*, 15 martie 2016). Este cu adevărat uimitor să observăm analiza similară a celor două instanţe abordată la interpretarea articolului 25 din Constituţie ce garantează libertatea şi securitatea individuală a persoanei. Raţionamentul Curţii Constituţionale în acest caz abundă cu referinţe la jurisprudenţa Convenţiei, fiind subliniată cu claritate aplicabilitatea directă a standardelor Convenţiei de către instanţele naţionale.

Aş dori să menţionez că poziţia Curţii Constituţionale în acest caz nu numai că a coincis cu hotărârea *Savca*, dar şi a anticipat hotărârea pronunţată câteva luni mai târziu de Marea Cameră a Curţii Europene în cauza *Buzadji c. Republicii Moldova*. În această cauză, plângerea a fost depusă ca urmare a unei probleme recurente în Republica Moldova, şi anume utilizarea extensivă sau, mai bine zis, excesivă a arestului preventiv.

Informaţii privind răspândirea acestei practici au fost prezentate în statisticile furnizate Curţii, potrivit cărora rata de detenţie în cadrul urmăririi penale constituie tocmai 82%. În numeroase cazuri Curtea a constatat încălcarea articolului 5.

Din acest punct de vedere cauza *Buzadji* este una tipică. Reclamantul a susţinut că a fost ţinut în arest preventiv şi în arest la domiciliu în lipsa unei motivări necesare solide. Plângerea a fost admisă şi Curtea a constatat că, în mai multe decizii luate de instanţele naţionale nu s-a reuşit a demonstra în mod convingător că restricţionarea libertăţii reclamantului pe parcursul urmăririi penale a fost necesară.

Cu toate acestea, dincolo de circumstanţele specifice ale cauzei, hotărârea *Buzadji* este de o importanţă universală în ceea ce priveşte interpretarea articolului 5. Curtea de la Strasbourg a decis că este necesar de a reconsidera şi a clarifica jurisprudenţa consacrată privind justificarea arestului preventiv. Conform abordării tradiţionale a jurisprudenţei Curţii Europene, era acceptabil că prima fază a detenţiei să poată fi justificată de existenţa bănuielii rezonabile împotriva persoanei. Iar după o anumită perioadă de timp, trebuia să se prezinte alte argumente relevante şi suficiente pentru ca detenţia să rămână compatibilă cu articolul 5. Totuşi, intervalul de timp stabilit pentru trecerea din prima în cea de-a doua fază a procesului nu era specificat. Prin hotărârea *Buzadji* Curtea a recunoscut că acest lucru a adus neclarităţi în ceea ce priveşte chestiunea fundamentală ce ţine de arestul preventiv.

Utilizând abordarea comparativă, Marea Cameră a identificat un standard mai strict aplicat de către majoritatea din cele 31 de state europene unde au fost realizate studiile. Astfel, Marea Cameră a decis să simplifice, să clarifice şi să confere o certitudine în problemă dată. Acest lucru a fost realizat prin sincronizarea garanţiilor din cele două prevederi ale Articolului 5 § 3. Astfel, în prezent conform Convenţiei, este necesar, chiar din momentul aplicării arestului preventiv faţă de o persoană, să existe nu numai o bănuială rezonabilă, ci şi argumente relevante şi suficiente pentru a ţine această persoană în arest preventiv.

Plasând această hotărâre alături de hotărârea din 23 februarie 2016, convergenţa dintre cele două decizii devine foarte clară, aşa cum devine clară şi rezoluţia judecătorului constituţional de a asigura o protecţie puternică şi eficientă a libertăţii individuale.

Putem considera cele menționate drept un bun exemplu de responsabilitate partajată, care este unul dintre principiile directorii ale procesului de reformă a Convenției. Consider că acest principiu denotă o modalitate excelentă de a interpreta și mai adânc sensul subsidiarității, deoarece anume datorită responsabilității partajate fiecare ramură a Convenției, atât cea națională cât și cea internațională, sunt plasate în locurile lor legitime și sunt poziționate într-o relație constructivă reciprocă. Beneficiile aduse protecției eficiente a drepturilor omului în urma acestei interpretări sunt extrem de vizibile. În cele din urmă, anume judecătorul autohton este judecătorul natural al Convenției sau, adaptând acest termen la Hotărârea nr.2, este „primul judecător în temeiul Convenției”. El dispune de oportunitatea și competența de a acționa, la momentul și în locul potrivit, cu scopul protejării drepturilor Convenției.

Un mijloc important pentru realizarea principiului responsabilității partajate reprezintă dialogul judiciar continuu între instanțele naționale și Curtea Europeană. În Strasbourg noi privim această interacțiune cu omologii noștri naționali ca fiind una pe cât de naturală, pe atât de necesară. Curtea Europeană este atentă la modul în care instanțele naționale abordează Convenția. Analiza pe care o realizează judecătorii naționali a principiilor relevante ale jurisprudenței Curții de la Strasbourg, care se prea poate să fie și o analiză critică, are parte de o atenție deosebită atunci când, ulterior, cauza este examinată la nivel european. Mai mult, în cazul în care marja de apreciere este relevantă, raționamentul judecătorului național va constitui miezul analizei efectuate de către Curtea Europeană.

Într-un sistem care are doar două limbi oficiale, sunt necesare eforturi suplimentare pentru ca jurisprudența să fie accesibilă din punct de vedere lingvistic. În acest sens, doresc să-mi exprim înalta apreciere față de Curtea Supremă de Justiție a Republicii Moldova pentru munca depusă în elaborarea rezumatelor în limbă română a hotărârilor Curții de la Strasbourg. Curtea Supremă a elaborat un număr impunător de astfel de rezumate și reacționează foarte rapid în cazul apariției noilor hotărâri. Aceste traduceri au fost integrate în baza noastră de date HUDOC și vă pot spune că în prezent limba română este a doua limbă neoficială a acestei baze de date. Această activitate este de o valoare practică inestimabilă pentru a asigura un acces cât mai sporit a întregii comunități juridice din această țară (și, bineînțeles, din România) la Convenție.

Permiteți-mi, în acest moment, să menționez un fapt extrem de remarcabil. Este vorba de prezența a doi foști judecători ai Curții Europene a Drepturilor Omului în funcții de cel mai înalt nivel în cadrul autorității judiciare din Republica Moldova: Tudor Panțîru, Președintele Curții Constituționale, și Mihai Poalelungi, acum în cel de-al doilea mandat de Președinte al Curții Supreme de Justiție. Cred că acest fapt ar trebui considerat drept un exemplu de bune practici care ar putea fi preluat cu succes de alte State. Există oare vreo modalitate mai bună de a implanta vasta experiență în domeniul drepturilor omului într-un sistem național?

Un alt aspect pe care aș vrea să-l menționez în acest context și care îmi aduce o satisfacție enormă este faptul că ambele instanțe au devenit recent membre ale Rețelei Curților Superioare. Rețeaua a fost creată la propunerea instanțelor naționale privind existența unei structuri care să ofere o asistență concretă instanțelor supreme și celor constituționale în ceea ce privește accesul la jurisprudența Convenției. Într-un interval de timp foarte scurt, rețeaua s-a extins cuprinzând majoritatea statelor membre ale Convenției; în prezent, 61 de instanțe din 33 de state fac parte din această Rețea și încă câteva instanțe sunt în proces de aderare. Vorbim de un acord reciproc foarte avantajos. În schimbul furnizării informațiilor privind jurisprudența Convenției, Curtea Europeană recepționează de la instanțele membre informații pe care le utilizează în cadrul studiilor comparative. Deci, acum aveți la dispoziție un sistem de schimb de informații în ambele sensuri, care aduce beneficii practice tuturor membrilor.

Bineînțeles, de acum încolo dialogul și cooperarea judiciară vor fi ridicate prin prevederile Protocolului nr. 16 la Convenție la un nou nivel. Procedura de avizare consultativă a fost concepută ca un mijloc de continuare a dezvoltării subsidiarității în sistemul Convenției. Nu cred că este necesar să intru acum în detaliile acestei proceduri. Ceea ce vă voi spune, în schimb, este faptul că Curtea Europeană a efectuat toate pregătirile necesare, în timp ce suntem în așteptarea celor zece ratificări ale Protocolului care urmează să intre în vigoare la scurt timp după aceasta. Vă mai pot spune că Curtea este hotărâtă să asigure ca acest nou mecanism să adauge valoare în ceea ce privește punerea în aplicare a Convenției și protecția drepturilor omului. Considerăm acest lucru ca fiind, în anii următori, o prioritate majoră pentru instituția

noastră. Sunt încântat să remarc că Republica Moldova a și purces pe calea acceptării noii proceduri, semnând Protocolul în luna martie a acestui an. Până în prezent sunt 8 ratificări, aşadar suntem foarte aproape de momentul când această procedură va deveni o realitate. Aştept cu nerăbdare ziua în care instanţele superioare din această ţară vor putea să se adreseze direct Curţii Europene pentru îndrumare cu privire la problemele legate de jurisprudenţa Convenţiei care apar în cauzele aflate la ele pe rol.

Aş vrea să-mi închei discursul cu această perspectivă promiţătoare. Îmi exprim din nou recunoştinţa, dle Preşedinte, pentru oportunitatea de a participa la evenimentul de astăzi şi de a împărtăşi unele viziuni de la Strasbourg cu privire la cea de-a 20-a aniversare a ratificării de către Republica Moldova a Convenţiei.

Vă mulţumesc pentru atenţie.

(Traducere efectuată de către Curtea Constituţională, traducători - Emil Gaitur, Vasile Vasilev)